

DARWIN

I LA LEXICOGRAFIA CIENTÍFICA CATALANA

DE LA RENAIXENÇA

per J. M. Camarasa

(els mots)

El títol d'aquesta nota sorprendrà sens dubte més d'un lector que no comprendrà, de bell antuvi, com pot ser que Darwin pugui tenir cap paper en la lexicografia catalana. Aclarim-ho. No és que Darwin tingui directament un paper significatiu en el desenrotllament de la incipient lexicografia científica catalana d'un segle en- rera, però sí que el té la seva obra en ser traduïda per primera vegada al català. Efectivament, el dia 26 de maig de 1879 començava la publicació en full- letó —acompanyant el "Diari Català"— del que molt probablement és el llibre que assenyala la incorporació de les ciències positives al moviment de re- presa de la nostra llengua i de la nostra personalitat com a poble, que coneixem amb el nom de Renaixença: la traducció catalana, feta per Leandre Pons i Dal- mau, amb el títol de *Viatge d'un natu- ralista al rededor del món fet a bordo del barco "Lo Llebrer" (The Beagle)* de l'edi- ció de 1860 del *Journal of researches into the Geology and Natural History of the various countries visited by H.M.S. Beagle* que recull les experiències de l'autor en el seu viatge de circumnavegació de 1831 a 1836.

Tot i els antecedents que poden furnir les publicacions del naixent excursio- nisme científic dels anys setanta del segle passat, creiem que no anem errats en considerar aquest llibre, ben poc conegut i avui gairebé impossible de trobar, com el primer llibre de tema científic que reprèn l'ús de la llengua catalana. Cal no oblidar que tot just l'any abans (1878) Milà i Fontanals reconeixia al pròleg de l' *Album Pinte- resc Monumental de Catalunya*, d'Antoni Massó, el seu error d'haver considerat el català apte només per a la poesia. Primordialment, però, pel que ens inter- essa aquí la versió de Darwin publi- cada fa cent anys pel "Diari Català" és per la "Nota del Traductor" amb que l'encapçalà Leandre Pons i Dalmau i que constitueix probablement la pri- mera reflexió i presa de posició sobre els problemes específics que suposa el lèxic científic en català. No ens resistim

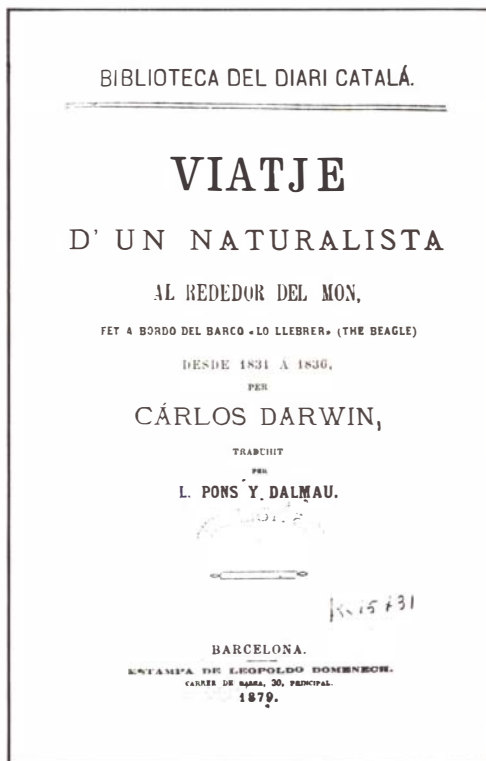

Foto: J. Pujol, amb l'amable autorització de la Biblioteca Arús (Barcelona).

a la temptació de transcriure, sense altra modificació que la regularització de l'ortografia, el text d'aquesta "Nota del Traductor":

"En traduir aquesta obra de l'eminent Darwin ens proposem, en primer terme, popularitzar aquesta classe de coneixements, que tenim per essencial- ment útils, posant-los a l'abast del més gran nombre de persones possible. No trobin estrany doncs, els nostres lectors, tot fent-se càrrec d'aquest propòsit nos- tre, que així en aquesta traducció com en totes les altres de la mateixa classe, usem d'aquelles paraules, frases i mo- dismes que estan més en ús en l'actual llenguatge comú català, per molt que no siguin pròpies de la vertadera puresa de la bona literatura catalana; ni tampoc s'estranyin que les paraules científiques, els termes i noms tècnics els copiïem de l'original simplement catalanitzant-los, en quant ho permetin, però sense bus- car la seva traducció, a no ser que siga ja molt coneguda; i això ho farem, en

primer lloc perquè són ja moltes les paraules que usa la ciència moderna que no tenen ni poden tenir expressió pre- cisa en el nostre llenguatge ni en el castellà, en el qual ens han obligat a instruir-nos, a conseqüència de l'ex- traordinàriament rerassagada que es troba l'Espanya en la marxa del món científic, i en segon lloc, perquè som partidaris d'un llenguatge universal per a la ciència i procurarem contribuir a obtenir-lo en quan ens és dable comen- çant per generalitzar el més possible els termes tècnics.

Pel demés, procurarem conservar no sols l'essència de l'obra sinó també, mentre es pugui, el mètode d'exposició i el mode de redactar de l'autor, tal com ve a l'obra que ens serveix d'original." Analitzem els trets que caracteritzen la presa de posició de Leandre Pons i Dalmau i ens adonarem que no van gaire lluny de les inquietuds que encara avui mouen la majoria dels qui es preocupen pel lèxic científic català:

- 1) Acostament, en la mesura possible, al llenguatge comú, tot evitant retoricis- mes.
- 2) Catalanització dels neologismes sense buscar-ne traducció, fora que sigui molt coneguda (és a dir que pertanyi ja al llenguatge comú).
- 3) Afany d'assolir un llenguatge científic general àmpliament comprensible i no reservat a iniciats.

Dins de la traducció trobem nombrosos exemples de com aquests principis són posats en execució pel traductor de Darwin. Així, per exemple, adopta *flesca* (terme perfectament viu entre els vidriers) com a traducció de *blowpipe* (l'equivalent exacte de *flesca* en anglès fóra *blowtube*) tot aclarint al costat entre parèntesis que *flesca* equival a "sople- te", castellanisme evident. Anomena també *fusina pudenta* el "zorrillo" per analogia entre aquests dos mustèlids. Anomena *cucs planaris* les planàries i *tunacers* els tunicats, però en canvi adopta l'anglès (i llatí) *octopus* per a algunes espècies exòtiques de pops i deixa en castellà o en portuguès (o en

transcripcions castellanques o portugueses de diferents llengües ameríndies) nombrosos termes (sovint en la versió que en dóna Darwin al seu original, que no sempre coincideix amb la grafia normal en la llengua d'origen o de primera transcripció). Així, procedents del portuguès adopta *vênda* (per hostal, al Brasil), *toucant* (per tucan, ocell de la família dels ramfàstids), *capýbara* (traduït entre parèntesis per porc d'aigua – per *Hydrochoerus capýbara*, el capibara, rosegador sud-americà de grans dimensions). Procedents del castellà adopta *calandria* (per *Mimus orpbeus*, ocell sud-americà, no per als ocells que tenen aquest mateix nom en català, com els del gènere *Melanocorypha*), *caracarà* (per *Polyborus plancus* – també apareix, catalanitzat, el nom de

polyborus – ocell rapinyaire sud-americà), *cerro* (per turó, a les Pampes), *poncho*, etc.

No disposem aquí de l'espai per a parlar més extensament d'aquest llibre, una edició facsímil del qual està preparant l'editorial Alta Fulla. Diguem únicament que el fet de la publicació primerenca en català de l'obra de Darwin en forma de fulletó del "Diari Català", respon ben clarament al plantejament que es feia d'aquest diari el seu director, Valentí Almirall, quan en el "Prospecte" que n'encapçala el primer número diu: "Voldríem que el renaixement català, que ha produït ja una manera pròpia en vàries de les manifestacions de l'art, tingués també en algunes branques de les ciències, si no en totes, mires pròpies i procediments es-

pecials. Voldríem que nasquessin escoles catalanes que lluitessin i discutissin amb altres escoles perquè quan del cop en sortís l'espurna que dóna llum poguéssim dir que havíem sigut el pica-focs o la pedra foguera." Valentí Almirall i Leandre Pons i Dalmau sentien doncs, ja el 1879, les inquietuds que portaren prop de dos-cents científics catalans a signar, el 1973, l'anomenat "Manifest de Prada" sobre el català com a llengua científica i el convenciment –també expressat a l'esmentat document– que el català no podia esdevenir plenament madur fins que, a una sòlida trajectòria literària (*L'Atlàntida* de Verdaguer és del 1877) s'unís l'aportació enriquidora de la terminologia i l'activitat científiques i tecnològiques.

(la ciència a l'escola)

EL PROJECTE "GRUP RECERCA"

per Eduardo Averbuj

 En un vell edifici del carrer de Sagristans núm. 13, al Barri Gòtic de Barcelona, ens reunim amb prop d'una dotzena de persones, la majoria de les quals són joves. Són els membres del Grup Recerca, entossudits en una tasca difícil: transformar l'ensenyament de les ciències bàsiques en el batxillerat. Alguns d'ells són professors agregats, altres, professors no numeraris, i encara d'altres, catedràtics. Tanmateix, no ens recorden gens la figura estereotipada dels catedràtics que adormien la nostra joventut amb llurs rotllos interminables mentre nosaltres optàvem per tasques d'un caire molt més creatiu: enamorar companyes, omplir travesses, comentar els gols increïbles de cada diumenge... Dialoguem amb ells. Les respostes neixen com un contrapunt (sovint apassionat) en el qual tots participen. Les transcrivim, per tant, com la síntesi d'aquella resposta col·lectiva, sense personalitzar.

–*Què és el Grup Recerca?*

–El nostre grup va néixer, de manera informal, fa uns quatre anys. Docents de física i química, en el marc de la comissió d'aquestes àrees del Col·legi de Llicenciats de Catalunya i Balears, vam començar a replantejar-nos críticament els continguts i els mètodes amb què es transmetien les nostres assignatures en el batxillerat. Fonamentalment les contemplàvem com una física i una química de pissarra, comunicades retòricament, sense cap bastiment experimental, únicament exigent d'un esforç merament memorístic, sense cap proposta reflexiva per als alumnes. En resum, unes ciències ensenyades de la manera menys científica possible. D'aquesta "imatge en negatiu" anà sorgint, a poc a poc, la idea de bastir un projecte propi que pogués constituir una alternativa a la situació que acabem de descriure. Així és com va néixer el Projecte Recerca.

–*Quines són les fonts d'inspiració del Projecte Recerca?*

–És clar que el Projecte Recerca no va néixer com un bolet

després d'haver plogut. Coneixem i estudiem altres projectes relatius a l'ensenyament de les ciències que es duen a terme des de fa ben bé dues dècades a nombrosos països. Entre ells hem d'esmentar el PSSC (de 1960), el CHEM (de 1963) o el CBA (de 1964), tots nord-americans, així com el Projecte Nuffield, anglès, desenvolupat al llarg dels anys seixanta, i també altres projectes brasilers, soviètics, francesos i fins el mateix Projecte de la UNESCO per a l'Ensenyament de la Ciència Integrada, nascut el 1970. D'una manera particular podem assenyalar l'Introductory Physical Science (IPS), el qual ens ha suggerit el tractament de diversos temes. Això no obstant, creiem que el nostre projecte pretén ser una creació pròpia, original. Per a nosaltres tot projecte pedagògic sorgeix com una resposta a una situació escolar particular (producte d'una situació econòmica, social, política i cultural particular), i el nostre no s'escapa d'aquesta característica general. És un projecte pensat per a Catalunya (i per a tot Espanya) com a resposta a l'escola que tenim.

–*Quines són les propostes centrals del Projecte Recerca?*

–D'antuvi hem d'aclarir que el nostre projecte es vincula d'una manera molt especial amb els programes oficials per al batxillerat. Si bé l'estructura general del Projecte Recerca té en compte les propostes oficials (no podria ser altrament), el tractament dels temes ja té un caràcter autònom, propi. El fonament ideològic del Projecte Recerca es podria resumir dient que, més que "ensenyar ciència", el que pretenem és "ensenyar a través de la ciència". En funció d'aquesta idea valorem d'una manera decisiva l'*experimentació*, mètode essencial de les ciències que ensenyem.

El nostre mètode pot ser anomenat com "del descobriment dirigit", i es tradueix en un seguit d'etapes a accomplir a la